

Verslag

Centraal College van Deskundigen Restauratiekwaliteit

Datum: 10 september 2021

Plaats: Gouda

Naam	Vertegenwoordigt	Werkt bij
Aanwezig:		
Rob van Hees	Voorzitter CCvD Restauratiekwaliteit	
Walter de Koning	Secretaris CCvD Restauratiekwaliteit	ERM
Natasha Herman	RN, ARA, VRN – uitvoerende restauratoren	Redbone Bindery
Gert Tutert	Private opdrachtgevers	SBGK
Rients Anne Slotema	Federatie Grote Monumentengemeenten – FGM	Leiden
Stef Cuppens	Vakgroep Restauratie	Cuppens + Zn
Michiel van Hunen	Rijksdienst Cultureel Erfgoed – RCE	RCE
Joop Heijdra	Provincies	Gelderland
Isja Finaly	Federatie Instandhouding Monumenten - FIM	Vereniging HdK
Afwezig		
Erik-Jan de Bont	KOMO	KOMO-bureau
Berrie Endevoets	Platform Gespecialiseerde aannemers	OrlyEndevoets
Jacqueline van Dam	Vereniging Architecten Werkzaam in de Restauratie - VAWR	Van Hoogevest
Miranda Maring	Certificerende instellingen	Hobeon
Julia Hennig	Raad voor Vastgoed Rijksoverheid – RVR	Rijksvastgoedbedrijf

1. Opening, vaststellen agenda

De agenda wordt ongewijzigd vastgesteld. Het CCvD Restauratiekwaliteit bestaat in september 2021 10 jaar.

2. Verslag

Het verslag van 21 mei 2021 en het verslag van 1 juli 2021 worden zonder wijzigingen vastgesteld. De actielijst wordt doorgenomen en aangevuld. FGM heeft het mandaat van Rients Anne Slotema met vier jaar verlengd.

Besluit:

- De verslagen zijn vastgesteld

3. Vaststellen wijziging van URL-en daken

In september 2020 heeft het CCvD een nieuwe versie vastgesteld van de URL 4004 Riet, 4010 Historisch leidak, 4012 Metalen dakbedekkingen en 4014 Historisch pannendak. De hoofdmoot van de vernieuwing betrof de aanvulling van iedere URL met isolatieconcepten voor het verduurzamen van het dak. Na publicatie zijn er nieuwe inhoudelijke reacties ontvangen die uitvoerig besproken zijn. Het resultaat is een aangepaste versie van de vier URL-en. De Vakfederatie Riet heeft op URL 4004 twee verduidelijkende wijzigingen. SKG-IKOB (certificerende instelling voor de URL-en 4010 en 4011) heeft positief geadviseerd op het voorstel voor implementatie (inwerking treden op 1 oktober 2021).

Tijdens de bespreking komt het volgende aan de orde:

- Algemeen: de URL-en bevatten niet het keuzeproces (wel / niet isoleren en hoe). Het hanteren van de URL-en vraagt daarom wel enige voorzichtigheid om tunnelvisie te vermijden. Besproken wordt dat de afweging in het voortraject (architect / adviseur) zit en buiten de URL valt. Ook moet duidelijker zijn dat het grootste deel van de winst van isoleren in de eerste paar centimeter zit. Op de website www.Verduurzamingsrichtlijnen.nl zal het verband worden toegelicht ('10 gouden regels van het isoleren'). **Actie Walter de Koning**
- Algemeen: Bouwfysisch onderzoek wordt niet geduid. Riens Anne Slotema merkt op dat bouwfysische berekeningen an sich niet zo veel toevoegen, het moet gaan om een bouwfysische analyse. Het is nuttig om een beschrijving op te nemen, bijvoorbeeld in URL 1001. Dit wordt als voornemen op de actielijst gezet **Actie Walter de Koning**.
- Tekstaanpassingen paragrafen en algemeen geldende bijlagen: er worden enkele tekstuele aanvullingen / verbeteringen vastgesteld
- Bijlagen isolatieconcepten (alle URL-en):
 - o De tekeningen worden nog ingekleurd.
 - o Het luchtdicht afwerken moet in de tekeningen met een pijl worden aangeduid in plaats van een bolletje in de laagopbouw (vb blz. 12 van URL 4004).
 - o Een verbeterde weergave van luchtdicht afwerken (m.n. bij een sporenkap) zou mogelijk zijn als er 2D-tekeningen toegevoegd worden. Dit wordt doorgeschoven naar een volgende versie
 - o Hoe wordt de dampremmende laag onder de gordingen aangebracht? Is de tekening wel juist? (voorbeeld URL 4004 tekening B-3 en B-4b).
 - o De lijntjes in de tekeningen staan te dicht bij elkaar en zijn daardoor niet duidelijk te onderscheiden (voorbeeld URL 4011 A-2)
- In URL 4011 Metalen daken moet aandacht gegeven worden aan het ventileren van de nok.
- URL 4014: komt het onderscheid tussen B-3 en B-4 in praktijk wel voor? Besproken wordt dat dit wel het geval is, maar dat dan vaak ander materiaal gekozen wordt.

Besluit:

- De wijziging van URL 4004 Riet, URL 4010 Historisch leidak, URL 4012 Metalen dakbedekkingen en URL 4014 Historisch pannendak worden vastgesteld met inachtneming van bovenstaande wijzigingen
- De nieuwe versies treden direct na publicatie in werking

4. Bespreken pre-concept URL 4002 Glas in gevels en daken

De huidige URL 4002 Glas in loodpanelen wordt herzien, met name de reikwijdte (alle vensters) en een uitbreiding met verduurzamingaspecten. Het CCvD wordt gevraagd te reageren op een nog niet helemaal afgeronde versie, als input voor de (laatste) bespreking van de begeleidingscommissie. De URL zal tijdens de volgende vergadering opnieuw op de agenda staan (met voorstel om vast te stellen als ontwerp).

Tijdens de bespreking van het pre-concept komt het volgende aan de orde:

- Het pre-concept komt niet evenwichtig over. De opzet / inhoudsopgave met zowel glas-in-lood-panelen als vensters is niet consistent opgezet. Beglazing in woonhuizen is onderbelicht (t.o.v. de aandacht voor kerken). In de reikwijdte wordt glas in binnenwanden en deuren gemist. Idem serredaken.
- Afwegingen m.b.t. de balans historische waarden – energetisch rendement komen ten weinig naar voren (Restauratieladder). De URL lijkt hiermee aan te sturen op veel

aanpassingen aan vensters en weinig op restaureren. Dat geldt ook voor de tekeningen van metalen kozijnen.

- Afstemming met URL 4009 (schilderwerk) toevoegen

Tekstueel:

- Par. 3.2.4.3 / blz. 15 datering gebouw m.z. datering bouwdeel. Flankerende maatregelen: toevoegen 'welke mate van kierdichting'
- Par. 3.2.5 de tekst m.b.t. verschillen in vergunningplicht is onjuist. In bijlage 14 staat het wel goed.
- Par. 3.3.1 / blz. 18: betekenis code in de tekening?
- Blz. 19 / B34: soms kleurhistorisch onderzoek gewenst. Relatie met URL 2004 leggen.
- Blz. 21 / B58 tekening: toelichting bij de tekening is nodig (wanneer wordt dit toegepast; afwegingen benoemen)
- Blz. 21 / B58: verschil tussen burg en brugstaaf? Of is dat synoniem?
- Blz. 25 tekening: wat wordt hiermee bedoeld (er zijn toch veel meer voorbeelden dan hier getekend?)
- Blz. 27 / 3.3.2.2 Er zijn meerdere varianten in 1 gebouw, dat komt in de tekst niet naar voren?
Tekst: 'het betreft uitsluitend enkel glas'. Dat is niet juist. Let ook op glaslatten.
- Blz. 28 / 3.3.2.4 idem
- Blz. 28 / 3.3.2.6 waarde bestaand enkel glas nu gekoppeld aan 1 waarde. Dat is niet juist, waarde varieert. 'Het beperken van het warmt verlies door beter isoleren glas en met name extra kierdichting heeft'. Toename RV benoemen.
- Blz. 29 / 3.3.2.6 historische waarden van bestaand enkel glas benoemen. Glas in daken niet alleen bij industrieel erfgoed, maar ook in huizen. Tabel gaat nu ten onrechte uit van een bepaalde situatie (enkel glas), neem bestaande situatie als uitgangspunt. Toevoegen dat bij isolerend glas (triple) ventilatie achter de kit nodig is (wat een belemmering kan zijn om het toe te passen). Toevoegen: stelblokjes om uitzakken te voorkomen.
- Paragraaf over terugplaatsen van gerestaureerde vensters toevoegen
- Tekeningen hout: wordt er niet te veel weg gefreesd, het restant is wel erg dun zo

Bij het vaststellen van het projectplan was de vraag of deze inhoud in 1 URL zou passen of het beter zou zijn om er 2 URL-en van te maken. De uitwerking overziende heeft het CCvD nu een voorkeur voor het splitsen van de inhoud over 2 URL-en, de huidige URL 4002 voor gals-in-loodpanelen (geactualiseerde tekst) en een aparte URL voor vensters in wanden, daken en interieurs. Start met een inhoudsopgave van de nieuwe URL Vensters.

Actie: Rients Anne Slotema zal diverse opnemingen schriftelijk doorgeven.

Besluit:

- Opmerkingen doorgeven aan begeleidingscommissie en opnieuw agenderen **Actie Walter de Koning**

5. Bespreken website Verduurzamingsrichtlijnen.nl

De afgelopen maanden is gewerkt aan de website www.verduurzamingsrichtlijnen.nl. Op deze site (onderdeel van de reguliere ERM-site, www.stichtingERM.nl) is alle informatie over verduurzaming voor professionals (niet eigenaren) geplaatst. Aanleiding is de constatering dat er veel informatie is over 'ambities' en 'noodzaak' tot verduurzamen van monumenten, maar heel weinig over het 'hoe'. De informatie van ERM is opgenomen in URL-en daardoor niet

eenvoudig vindbaar als je je concentreert op verduurzaming. De website is bedoeld professionals (niet particuliere eigenaren).

Tijdens de bespreking van de website komt het volgende aan de orde:

- Besteed meer aandacht aan het onderling verband van de onderwerpen op de site. Voeg bijvoorbeeld procesaanpak en/of de 10 gouden regels van het isoleren toe. Geef ook een omschrijving van verduurzaming op de website (beperkt tot na-isolatie), de redenen waarom dit gebeurt en de noodzaak om bij ingrepen een balans te zoeken tussen historische waarden en verbetering van de energieprestatie
- Belangrijk om het actueel houden goed te regelen. Stel een redactieraad in.
- Probeer de site uit door een test met gebruikers. Voeg een feedback mogelijkheid toe.
- Opmerkingen op tekeningen glas (agendapunt 4) doorvoeren. Dat betekent tekeningen metalen kozijnen verwijderen, tekeningen houten kozijnen kunnen met aanduiding 'concept' blijven staan.
- Andere relevante publicaties: WTA-document m.b.t. isoleren (link volgt)
- Andere relevante sites: Routekaart Verduurzaming Monumenten

De voorzitter concludeert:

- Waardering voor opzet, inhoud en lay out
- Diverse suggesties voor aanvulling
- Belangrijk om het actueel houden goed te regelen. Stel een redactieraad in. **Actie Walter de Koning**

6. Bespreken Notitie Restauratiekwaliteit

Het CCvD heeft verzocht (n.a.v. het hoofdstuk Restauratiekwaliteit in de ERM Kwaliteitsstandaard) om een gesprek over de vraag wat we verstaan onder 'restauratiekwaliteit'. Tijdens het overleg op 1 juli is een eerste versie van een notitie besproken. De gemaakte opmerkingen zijn verwerkt. Ook stond nog open de vraag van het CCvD wat de samenhang is tussen begrippen van de Restauratieladder en internationaal gehanteerde begrippen. Dat is in deze versie van de conceptnotitie meegenomen. Met bijdragen van Rob van Hees en Natasha Herman

Tijdens de bespreking komt het volgende aan de orde:

- H 1: doel en doelgroep van de notitie toevoegen. Dat is in de eerste plaats het CCvD zelf, maar ook diverse betrokken die zich met de beleidsmatige achtergronden van restauratiekwaliteit, Restauratieladder en Gedragscode bezig houden. Ook rapporteurs van URL-en
- Benoem ook historische binnenruimten. Splits de bijlage roerend erfgoed tussen 'voorwerpen en historische binnenruimten / interieurs.
- H 7: gebruik van Restauratieladder bij vergunningen toevoegen.
- Diverse tekstuele opmerkingen. ENG-tekst in afbeeldingen vertalen. Tijdbalk toevoegen bij Restauratieladder (vgl tijdbalk bij Gedragscode).
- Bijlage 2 Gedragscode: suggestie om die bij volgende aanpassing ook redactioneel aan te passen (mag → zal)

Besluit:

- de notitie wordt vastgesteld met inachtneming van bovenstaande opmerkingen. De definitieve versie plaatsen op de website bij achtergronddocumenten van het CCvD.
Actie Walter de Koning

7. Mededelingen / informatie-uitwisseling

- De voorzitter geeft een impressie van de besprekingen in het ERM-bestuur (mondeling).
- Communicatie:
 - o Workshop met RWS gebruik ERM-richtlijnen (7 oktober)
 - o Platform Monumententoezicht (13 oktober). Thema: 'een goede restauratie, hoe dan?'. I.s.m. Federatie Grote Monumenten Gemeenten en Vereniging Bouw- en Woning Toezicht.
 - o Nationaal Monumenten Congres (11 november). Workshop m.b.t. werk van restauratoren
 - o Oprichting Netwerk gemeentelijk groen erfgoed / Vondelpark 25 jaar Rijksmonument (24 november). I.s.m. RCE en Vereniging Stadswerk
- Gebruik ERM-richtlijnen door gemeenten (bron: Erfgoedinspectie)

8. Rondvraag

Geen

Bijlage: ERM-richtlijnen

BRL ERM 1000	Erkend Restauratie-architectenbureau (ERA) vml GEAR	Restauratie-architecten	
URL 1001	Visie & Ontwerp	Restauratie-architecten	Voornemen: aanvullen met een bijlage Bouwfysische analyse

BRL ERM 2000	Erkend Monumenten Adviesbureau (EMA)	Monumenten-adviseurs	
URL 2001	Bouwtechnisch Advies	Adviseurs bouwkunde, verduurzaming, restauratie-architecten	
URL 2002	Molenadvies	Molenadviseurs	
URL 2003	Betonrestauratie - Advies	Adviseurs voorbereiding betonrestauratie	
URL 2004	Kleurhistorisch onderzoek	Kleuronderzoekers	
URL 2005	Gebouwinspecties	Inspecteurs gebouwen, Monumentenwacht	
URL 2006	Schouwen van gebouwde monumenten	Dataverzamelaars, Monumentenwacht	
URL 2007	Bouwhistorisch onderzoek	Bouwhistorici	In ontwikkeling; vooralsnog verder met Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek

BRL ERM 3000	Erkend Restauratie Bouwbedrijf (ERB)	(hoofd)aannemers	Projectplan maken voor actualisatie
URL 3001	Historische Houtconstructies	(hoofd)aannemers	

BRL ERM 3500	De Erkende Molenmaker	Molenmakers	Wordt in 2021 / 2022 geactualiseerd

BRL ERM 4000	Onderhoud en Restauratie Monumenten	Gespecialiseerde aannemers	
URL 4001	URL Historisch timmerwerk	Restauratie-timmerbedrijven	
URL 4002	URL Glas in lood panelen	Glazeniers	Wordt in 2021 geactualiseerd (inhoudelijke actualisatie + verduurzaming)
URL 4003	URL Historisch Metselwerk	Restauratie-metselaars	
URL 4004	URL Riet	Rietdekkers	
URL 4005	URL Betonrestauratie - Realisatie	Betonrestauratie-bedrijven	
URL 4006	URL Historisch voegwerk	Restauratie-voegers	
URL 4007	URL Steenhouwwerk	Restauratie-steenhouwers	
URL 4008	Gereserveerd (pleisterwerk)		
URL 4009	URL Historisch schilderwerk	Restauratie-schilders	
URL 4010	URL Historisch Leidak	Leidekkers	

URL 4011	URL Metalen Dakbedekking en goten bij monumenten	Metalen dakdekkers	
URL 4012	URL Historisch metaal	Restauratiesmeden, metaalbewerkers	
URL 4013	URL Historisch parket	Parketteurs en restauratoren	
URL 4014	URL Historisch pannendak	Dakwerkers, pannenleggers	

BRL KPMB¹	Module A Houtbescherming (KPMB)	Plaagdiermanagement-bedrijven	
URL 5001	URL Houtaantasting (bestrijden houtaantasting door insecten en zwammen)	Plaagdiermanagement-bedrijven	

BRL KOMO 2816²	Vervaardiging van metsel- en lijmwerkconstructies en/of voegwerk		
2826-08	BRL Gevelreiniging - onderdeel monumenten	Gevelreinigers, schoonmaakbedrijven	
BRL ERM 6000	Onderhoud en Restauratie groene monumenten	Groen Erfgoed-bedrijven	
URL 6001	Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek	Adviseurs groen erfgoed	
URL 6010	URL Hovenierswerk historische tuinen en parken	Hoveniers groen erfgoed (tuinen en parken)	

KLINKEND ERFGOED

	Klinkend Erfgoed		(geen BRL)
URL 7010	URL Historische orgels	Orgelmakers	Geen certificering

ROEREND ERFGOED en HISTORISCHE INTERIEURS

	Restauratorenregister		
	Restauratorenregister.NL	Restauratoren roerend erfgoed	

GEMEENTELIJK TOEZICHT (gebouwde monumenten)

	monumententoezicht		
	Monumententoezicht.NL	Toezichthouders BWT en erfgoed van gemeenten en omgevingsdiensten	Wordt in 2022 geactualiseerd (n.a.v. Omgevingswet en Wet kwaliteitsborging voor het bouwen)

¹ In beheer bij de stichting KPMB, afstemming met ERM

² In beheer bij SKG-IKOB, afstemming met ERM